

УДК 347.64:374.311.24

Адаховська Надія Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

НАСТАВНИЦТВО ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Постановка проблеми. Дитина-сирота або дитина, яка позбавлена батьківського піклування, – це фізичні особи, які мають особливе правове становище в суспільстві та потребують підвищеного захисту з боку держави. З огляду на це вдосконалення законодавства, ефективне вирішення питань порушення прав зазначеної категорії осіб на практиці є важливою гарантією захисту прав і законних інтересів громадян.

Майбутнє будь-якої держави, будь-якої нації – це діти. Тому, проблема забезпечення підростаючому поколінню необхідних правових умов і гарантій їх повноцінного і гармонійного життя є головною умовою існування суспільства. Для будь-якого суспільства характерно те, що з втратою або зниженням потенціалу загальнолюдських і духовних цінностей проявляє себе феномен розвитку соціального сирітства та, як наслідок – зростання числа дітей, які залишилися без піклування батьків.

У зв'язку з цим перед державою і суспільством стоїть двояка задача. По-перше, шляхом удосконалення соціально-економічних відносин підвищити престиж сім'ї та зміцнити її морально-побутові основи, сприяти відродженню і зміцненню загальнолюдських і духовних цінностей, що може істотно вплинути на зменшення чисельності дітей, які залишилися без батьківського піклування. По-друге, держава і суспільство повинні виступити гарантом соціальної захищеності таких дітей, взяти на себе обов'язок і забезпечити достатніми економічними, соціальними, духовними і моральними ресурсами, здатними створити їм умови для нормального життя, навчання, розвитку всіх задатків і здібностей, професійної підготовки, адаптації до соціального середовища і максимально безболісне входження в це середовище, компенсуючи тим самим в досить повній мірі відсутність батьківського піклування.

Підставою для уваги громадськості стали прийняті восени зміни до Закону України «Про забез-

печення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва [1]. У законі, зокрема, окреслюють поняття «наставник» і «наставництво», визначають основні напрямки підготовки дітей до самостійного життя.

Стан дослідження теми. Проблемами здійснення прав та захисту інтересів фізичних осіб, які потребують особливої уваги, зокрема дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб, яким надається помічник, оскільки вони потребують допомоги тощо, досліджувалися Н. Д'ячковою, Н. Ершовою, С. Морозовою, Г. Нечаєвою та ін. Питанням наставництва як форми соціальної адаптації займалися багато вчених, такі як Б. Бозман, М. Фархан, Н. Гаврилів, Н. Ковалєва, І. Детковата ін.

Метою статті є висвітлення того, якими якостями та навичками має володіти наставник, щоб стати для дитини справжнім другом і взірцем для наслідування.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зауважити, що наставництво не є новим поняттям, адже формально чи неформально воно здійснюється протягом досить тривалого часу. Саме слово «наставництво» походить від англійського слова «mentor», що означає «наставник». Так є і в наш час. Наставництво в Україні тільки починає зароджуватися, але у світі давно й успішно працюють кілька відомих організацій. У світовій практиці термін «наставництво» відомий давно. Наприклад, у США система працює з 1904 року розпочався рух Big Brothers Big Sisters. Особливість організації в тому, що вона працює не на розв'язання якихось глобальних проблем, а на задоволення базових потреб конкретної дитини. Якщо дитині бракує спортивних активностей – наставник займається з нею спортом; якщо дитина хоче сходити в кіно – наставник веде її в кіно; якщо дитині потрібна проста

увага – наставник забезпечує таку увагу. Потреби дитини стоять на першому місці.

Kidsave International – міжнародна некомерційна організація, заснована у 1997 року. Працює в Росії, Колумбії і Сьєра Леоне. Мета – допомогти дітям-сиротам і дітям, які залишилися без піклування батьків, знайти сім'ю або підтримку важливих для неї дорослих.

Незвичайна організація працює в Британії. Toybox опікується проблемами дітей-безпритульників. Робота проводиться не через прямий контакт наставника з дитиною, а посередницькі. Група дітей (наприклад, з одного району) зі своїх лав вишуває «посла», який співпрацює з організацією. З ним безпосередньо працює наставник і організація, а він уже як лідер спільно зі своїм оточенням реалізує проекти.

Heart for Orphans – некомерційна організація у Вірджинії (США). Програма наставництва адаптована до потреб підлітків у критичній життєвій ситуації. За підлітком-сиротою або самотньою мамою-сиротою закріплюється дорослий наставник, щоб надати емоційну підтримку й допомогти знайти правильне рішення.

Oak Tree Project – молодий, але перспективний південнокорейський проект. Вирізняється тим, що працює не з дітьми, а вже з випускниками інтернатних закладів. Організація допомагає сиротам здобути вищу освіту.

Для цього надає стипендії та закріплює за кожним підопічним наставника [2].

У відповідному Законі визначено поняття наставника і наставництва:

«Наставник – повнолітня дієздатна особа, яка здійснює діяльність з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки і допомоги, перш за все в підготовці до самостійного життя».

Наставництво – добровільна безкоштовна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки і допомоги, перш за все в підготовці до самостійного життя».

Необхідно відзначити, що впровадження інституту наставництва на державному рівні має також ряд переваг, це: активізація роботи соціальних служб; привернення уваги активної молоді, представників бізнесу, журналістів до проблем дітей і пошук реальних методів допомоги їм; розкриття системних порушень прав дітей в установах; знайдення серед наставників потенційних усиновителів [2].

Так, у статті 17 п. 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального

захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» наголошено, що наставництво здійснюється виключно в інтересах дітей, зокрема визначено, що наставництво спрямоване на розвиток здібностей дитини, реалізацію її інтересів у професійному самовизначенні; надання дитині доступної інформації про її права та обов'язки; формування у дитини практичних навичок, спрямованих на адаптацію її до самостійного життя, зокрема, щодо вирішення побутових питань, розпорядження власним майном і коштами, отримання освітніх, соціальних, медичних, адміністративних та інших послуг; ознайомлення дитини з практиками суспільного спілкування та подолання складних життєвих ситуацій; сприяння становленню дитини як відповідальної, успішної особистості; формування у дитини навичок здорового способу життя [1].

Повноваження за організацію наставництва в Законі покладено на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за місцем проживання дитини. Вважаємо, що це надзвичайно складні обов'язки, адже наставник має достатньо широкі повноваження щодо входження у життя дитини-сироти.

Згідно з Законом, наставник має право відвідувати дитину за місцем її проживання, навчання, лікування, оздоровлення, а також за згодою дитини та батьків, інших законних представників дитини, адміністрації закладу для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншого закладу для дітей спілкуватися з дитиною поза місцем її проживання, навчання, лікування, оздоровлення, в тому числі запрошувати дитину у свою сім'ю в святкові та неробочі дні, дні канікул, надавати дитині допомогу в отриманні додаткових освітніх, соціальних, реабілітаційних, оздоровчих послуг, брати участь у забезпеченні її одягом, взуттям, приладам для навчання та розвитку [1]. Це покладає велику відповідальність на особу наставника, а отже, і критерії відбору наставників мають бути суворими. Перш за все зупинимось на визначенні поняття «наставник». Наставники, як правило, більш освічені та досвідчені, вони не ставлять себе в позицію домінування над дитиною. Від наставника дитина отримує підтримку, терпіння, ентузіазм, натхнення до нових досягнень. Вони дають своїм вихованцям нові ідеї, думки, відкривають перспективи, а найголовніше – прищеплюють соціальні цінності та норми, використовуючи які дитина, яка вийшла з інтернатного закладу, зможе соціалізуватися та влаштувати своє життя.

Влучно визначає поняття «наставник» дослідниця О. Байдарова, на її думку, наставник – це людина з громади, в яку повертається вихованець з інтернату, його завданням є допомогти підліткові опанувати соціально-життєві навички для успішної

соціально-психологічної адаптації й інтеграції. Розуміння закономірностей протікання процесів психічного розвитку, вікових та індивідуальних особливостей дитини для наставника є обов'язковою умовою вирішення цього завдання. Наставник допомагає підлітку-випускнику інтернату у вирішенні низки психологічних проблем, таких як формування базисної довіри до світу, формування статево-рольової ідентифікації та прийняття гендерної ролі, засвоєння і прийняття етичних цінностей, формування мотивації до створення сім'ї [3].

Слід зазначити кілька правил, яких повинен притримуватися наставник в стосунках з родиною. Конфіденційність – особиста інформація, отримана в процесі взаємодії, за межі цієї родини не виноситься. Повага і безоціночність – можна оцінювати вчинок дитини, батька, але не його самого як особистість. Власний вибір – дитина, батько сам вибирає, чи буде він працювати з наставником, і визначає ступінь довіри в розмовах з ним. Особистий приклад – наставник, повинен, безумовно, розділяти наявні в родині цінності і транслювати їх у власних вчинках, так як тільки така форма виховання є єдино ефективною.

Найважливіше, без чого не може бути наставництва – це довірчі відносини, що виникають в процесі спілкування. Наставник не дає оцінку, не судить, але надає всебічну підтримку і є провідником на шляху особистісного зростання вихованця. Наставник допомагає дитині повірити в себе і розвинути впевненість у власних силах, сприяє створенню умов, при яких з'являється можливість краще пізнати себе, усвідомити мету життя і навчитися брати на себе відповідальність за їх здійснення.

Інститут наставництва є колосальним кроком назустріч здоровому суспільству. Кожній дитині протягом його життя доводиться стикатися з переліком різних питань, від «що таке добре і що таке погано» до «який вибрати інститут для надходження», при цьому, у дітей, які ростуть в повних сім'ях є можливість звернутися з подібними питаннями до батьків, родичів, друзів батьків і почути думки і побачити різні приклади навколо. Діти, що ростуть в закладах для дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, не мають доступу до таких, здавалося б, звичайних речей.

Особливістю даного Закону є визначення діяльності наставника з надання допомоги в підготовці до самостійного життя дитини, позбавленій батьківського піклування. Напрямки наставництва мають досить широкий спектр: допомога в навчанні, соціалізація дитини, допомога в розвитку комунікативних здібностей, допомога в побудові цілей, розвиток інших здібностей дитини, підготовка дитини до самостійного життя.

Варто зазначити, що особливості організації наставництва пов'язані з тим, що дитина-сирота передається під нагляд наставника тимчасово до її подальшого сімейного влаштування. У деяких випадках наставництво використовується як підготовка дитини і сім'ї до опіки або усиновлення. Наставництво – хороший спосіб придивитися сім'ї та дитині один до одного. При переході на постійні форми влаштування буде простіше пережити адаптацію, тому що досвід життя в родині у дитини вже є.

Правовою підставою виникнення наставництва є договір, який укладається між центром соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді за місцем проживання дитини, наставником та адміністрацією закладу, в якому проживає дитина, в інтересах якої укладається такий договір. Предметом договору про наставництво є підтримка та допомога у підготовці до самостійного життя. Обов'язковою є згода дитини при укладенні такого договору, за винятком випадків, якщо така дитина у зв'язку зі своїм віком або станом здоров'я не усвідомлює факт скоєної дії. Такий договір укладається в письмовій формі і підлягає попередньому узгодженню з органом опіки та піклування. Майбутньому наставнику перед укладенням договору про наставництво необхідно обов'язково пройти курс підготовки з проблем соціальної адаптації дітей та їх підготовки до самостійного життя за програмою, затвердженою центральним органом виконавчої влади. Наставник несе відповідальність за дитину. Служби у справах дітей контролюють дотримання прав дітей, над якими встановлено наставництво. У разі заподіяння шкоди життю і здоров'ю дитини або в разі такої загрози дитині орган опіки та піклування припиняє дію договору про наставництво. Існують і обмеження для укладення такого договору, наприклад, наставниками не можуть бути особи, які обмежені у дієздатності або визнані недієздатними; позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені; знаходяться на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері; зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами; не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу) і ще деякі категорії осіб.

Висновки. Виходячи з аналізу специфіки категорії наставництва, можна стверджувати, що воно є найважливішим ресурсом підтримки розвитку потенціалу дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, а також сприяння їх ефективній соціальній інтеграції. Наставництво для дитини може стати сходинкою до іншої форми влаштування, наприклад, опіки або усиновлення, якщо статус дитини це дозволяє. Навіть якщо цього не відбувається, перебування в сім'ї, як правило, позитивно

позначається на дитині, адже для нього це можливість деякий час побути поза стінами дитячого закладу.

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити, що основне завдання, яке стоїть сьогодні перед

соціальними службами та громадськими організаціями в Україні, це не лише підготувати необхідну кількість кваліфікованих наставників для потребуючих дітей, але й привернути увагу громадськості до проблем реформування інтернатних установ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1504-19>.
2. Світовий досвід наставництва. – Режим доступу: <http://www.fdu.org.ua>.
3. Байдарова О. Наставництво як форма соціальної підтримки випускників інтернатних закладів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 3. – С. 64–67.

Адаховська Надія Сергіївна

НАСТАВНИЦТВО ЯК ФОРМА ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Визначено зміст поняття «наставництво» та принципи його реалізації в соціальній роботі. Розглянуто напрями роботи наставників із дітьми-сиротами. Окреслено переваги та недоліки впровадження офіційного інституту наставництва в Україні. Обґрунтовано, що наставництво є оптимальною формою підготовки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, до самостійного життя в період деінституціалізації.

Ключові слова: дитина-сирота, наставництво, наставник, деінституціалізація, договір, інтерес.

Адаховская Надежда Сергеевна

НАСТАВНИЧЕСТВО КАК ФОРМА ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ-СИРОТ И ДЕТЕЙ, ЛИШЕННЫХ РОДИТЕЛЬСКОЙ ОПЕКИ

Раскрыто содержание понятия «наставничество» и принципы его реализации в социальной работе. Охарактеризованы направления работы наставников с детьми-сиротами. Определены преимущества и недостатки внедрения официального института наставничества в Украине. Обосновано, что наставничество является оптимальной формой подготовки детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки, к самостоятельной жизни в период деинституциализации.

Ключевые слова: ребенок-сирота, наставничество, наставник, деинституциализация, договор, интерес.

Adakhovska Nadiia

THE MENTORING AS A FORM OF PROTECTION OF ORPHANS-CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE

The content of the concept of «mentoring» and the principles of its implementation in social work is investigated. The characteristic lines of mentors with orphans are given. Considerable attention at the main material article focuses disclosure competencies mentor as paid. The advantages and disadvantages of introducing formal mentoring institution in Ukraine are outlined. It is proved that mentoring is the best form of training for orphans and children deprived of parental care for independent living in the period of de-institutionalization.

Keywords: orphans, mentoring, mentor, deinstitutionalization period, contract, interest.